

Közgazdasági Szemle, XLV. évf., 1998. december (1149–1152. o.)

Egy nagyszerű könyv margójára

**Erős Gyula: Árszínvonal, árfolyam, infláció
(Erős Gyula Alapítvány, Budapest, 1998. 222 oldal)**

Ez évben jelent meg Erős Gyula tanulmányaiból készült Árszínvonal, árfolyam, infláció című kötet, amely a szerzőnek e témákkal kapcsolatos munkásságát foglalja össze. Erős Gyula személyiségéről és tevékenységéről több, a könyvet is méltató cikk jelent meg, amelyek közül a magam részéről elsősorban nézeteinek elméleti és gyakorlati érvényre juttatásának következetességét és céltudatosságát tartom fontosnak és követendőnek.

Olyan bonyolult időszak elemzése alapján fejtette ki az árszínvonallal, az inflációval, az árfolyam-politikával összefüggő nézeteit, amely rendkívül terhes volt nemzetközi téren a nyersanyagok és az energiahordozók árának robbanásszerű emelkedéséből adódó válságjelenségek, inflációs folyamatok és ezek következménye miatt. Magyarországon pedig az új gazdasági mechanizmusra való áttérés és a kedvezőtlen világgazdasági környezet hatása nehezítette meg a tisztánlátást. Ezek a komoly kihívások is hozzájárultak ahhoz, hogy Erős Gyula e periódus történéseire is figyelemmel fejtse ki nézeteit.

A szerző számos elemzéséből az egységnyi valuta értékének, vásárlóerejének, az infláció alakulásának a kérdéseire szeretném felhívni a figyelmet, mivel ezek a hetvenes évtizedben is, napjainkban is kiemelkedő jelentőségűek.

A hatvanas-hetvenes évtized fordulóján még meg kellett vívni a harcot az egységes valutaárfolyam megteremtéséért, hiszen elméletileg és gyakorlatilag egyaránt a pénz „belső” és „külső” értékének formálását, közelítésének kérdését és fontosságát elsősorban néhány közgazda és gyakorlati szakember szorgalmazta. Erős Gyula is jelentős teret szentelt ezeknek a kérdéseknek az elméleti tisztázására, a pénz vásárlóképessége fogalmának bevezetésére, a vásárlóerő-paritás elméletére, számszerű meghatározására, de ezek kritikai elemzésére is; továbbá a fizetésímérleg-, illetve az egyensúlyiárfolyam-elméletekre.

Az 1968-ban kialakított – akkor vívmányként értékelt – termelői árrendszer negatív kétszintűséget hozott létre, amely nem kedvezett az egységes árfolyam kialakításának. A fogyasztóit meghaladó termelői árszínvonal következtében az árfolyam nem orientált megfelelően, mivel a „kereskedelmi” árfolyam alulértékelt, a „nem kereskedelmi” pedig felülértékelt volt. Erős Gyula kísérletet tett a kétszintű árrendszer és az árfolyam-politika összefüggéseinek összeegyeztetésére oly módon, amely – az adott feltételek között – legjobban szolgálja a magyar érdekeket, mivel azok eltérő követelményeket támasztottak a szocialista országokkal és a tőkés világgal folytatott kereskedelem területén. Ennek keretében hangsúlyozta az aktív árfolyam-politika jelentőségét, de lehetőségeinek a korlátait is, mivel az egységes árfolyamot a forint külső konvertibilitása megteremtésének elengedhetetlen feltételeként jelölte meg.

Erős Gyula az általa vizsgált és elemzett folyamatokat mindig az eredmények, nem pedig a szándékok alapján közelítette meg. Ebből következik a számszerűsítésre, a valóságfeltárára irányuló törekvése. Ez jellemzi az egyes országokban mért árindexek és árfolyamok közötti összefüggések vizsgálatát, és a függelékként kezelt rendkívül gazdag összehasonlító táblázatokat is. Ezek pedig már átvezettek a másik kedvenc kutatási területéhez, azaz az inflációelemzéshez, az inflációról alkotott véleményének kifejtéséhez.

Bár az 1950-es évektől nagymértékben megszaporodott a korabeli inflációs folyamatokkal foglalkozó irodalom, de ennek túlnyomó hányada inkább általánosságban, elméleti szinten fejtette ki nézeteit az inflációról, az empirikus elemzés rendkívüli ritkaságnak számított. Magyarországon pedig a politika számúzta az infláció fogalmát, mint olyan jelenséget, amely szocialista viszonyok között értelmezhetetlen. Helyette a pénz vásárlóerejének alakulásáról, a kényszertakarékosságról, a kínálat fogyatékoságairól, az elhalasztott keresletről stb. lehetett említést tenni. Ebben nyilvánvalóan közrejátszott az a tény is, hogy még nagyon sokakban élt az 1945–1946-ban tomboló hiperinfláció rémképe, s félt volt, hogy az infláció fogalma ezt a képzetet ébresztette volna.

A hazai inflációt azonban egyre kevésbé lehetett „szőnyeg alá söpörni”, nevének kellett nevezni a jelenséget. A fogalmak viszont – s ezt Erős Gyula is világosan látta – csak akkor értelmezhetők és egyértelműek, ha mennyiségileg, statisztikailag is alátámasztottak. Az adott hazai környezetben azonban nem volt olyan egyszerű kvalifikálni az inflációs folyamatot, az egységnyi forint vásárlóerejének a változását, éppen az ezt közvetlenül bizonyító statisztikai adatok egyértelmű hiánya miatt. Számszerűsítés hiányában viszont lehetetlen az inflációs folyamatot anélkül tárgyalni, hogy az ne filozofálgatásba, elméletieskedésbe torkolljék.

Erős Gyulának is tehát óhatatlanul szembesülnie kellett két kikerülhetetlen ténnyel, amikor a forintvaluta árfolyamának és az árszínvonalnak az összefüggéseit vizsgálta, mégpedig

- szinte annyiféle inflációmagyarázattal és megoldási javaslattal találkozott az irodalomban, ahány valuta elemzésére került sor, hiszen minden országban eltérőek a történelmi, gazdasági és társadalmi feltételek;

- megoldható-e a hazai statisztikai adatok alapján az infláció – lehetőleg egyértelmű – mérése.

Az első ténnyel kapcsolatban kiténik, hogy a szerző az inflációt olyan komplex gazdasági és társadalmi jelenségnek tekinti, amelynek lényege az, hogy az árszínvonal a reálgazdasági folyamatokban és az elosztási viszonyokban keletkező egyensúlyi zavarok, az ezek hatására kialakuló pénzoldali feszültségek következményeként rendszeresen és tartósan jelentős mértékben emelkedik. Természetesen nem minden ár- és árszínvonal-emelkedést tekintett inflációsnak (például a kereslet eltolódását a magasabb értékű termékek javára stb.), ugyanakkor a hiánycikkek szaporodását, a burkolt minőségrontást stb. is inflatorikusnak minősítette.

Megjegyzéseiből komoly ellenérzés olvasható ki az úgynevezett kúszó inflációs elméletek képviselőinek nézeteivel szemben, akik a gazdasági növekedés szempontjából a mérsékelt árszínvonal-emelkedésnek több előnyét, mint hátrányát látják. Szerinte évi 2–3 százalékos áremelkedés még kezelhetőnek tűnik, de „Az infláció tényét felmagasztalni, azt a gazdaság dinamizmusának ismérveként beállítani azonban olyan hiba, amelyről még tőkés feltalálói is leszoktak az 1970-es évek tapasztalatai alapján.” (208. o.)

Ami a második tényt illeti, Erős Gyula – mint megjegyezte, kompromisszumként – az infláció fogalmát olyan mérhető árszínvonalhoz kívánta kapcsolni, amelynek az az előnye, hogy tartalma pontosan ismerhető, még akkor is, ha nem teljes körű. Ebben az esetben ugyanis könnyebb a mérhetetlen járulékos tényezőket számba venni és megbecsülni.

Természetesen még ilyen kompromisszum esetén sem volt túl könnyű a vállalt feladatot megoldani. A hetvenes évtizedben, de a nyolcvanas első felében is meglehetősen elterjedt az az egyszerűsítő felfogás, amely az inflációt csak a fogyasztási piac, az itt mutatkozó áremelkedések és áruhiányok tükrében vizsgálta. Ennek a megoldásnak némi realitást az adott, hogy az utca embere – de gyakran a kormányzat – számára az árak emelkedése a fogyasztói árszint növekedésén keresztül válik társadalmi, politikai problémává, tehát akkor, amikor már a kedvezőtlen következmények – sok áttételeződéssel

keresztül – a felszínre kerülnek. Ez azonban a jéghegynek csak a csúcsa, a mélyben – a termelés, a beruházások, az egyéb felhalmozási folyamatok, a külkereskedelmi forgalom stb. terén – végbement áremelkedésekre gyakorlatilag nem fordítottak kellő figyelmet. Úgy vélték, hogy ezeket költségvetési támogatásokkal, dotációkkal ellensúlyozni lehet. Ez azonban csak ideiglenes jellegű lehetett, idő kérdése volt azok végiggyűrűződése a gazdaságban. Ehhez járultak az előzőek pénzügyi konzekvenciáiból adódó kedvezőtlen, inflatorikus hatások.

Nyilvánvaló volt, hogy az árfolyam és az árszínvonal kielégítő kapcsolatát csak akkor lehet megteremteni, ha a termelési tényezők és a fogyasztási javak együttes áralakulását kifejező, statisztikailag mérhető, úgynevezett általános árszínvonal kiindulási alapul rendelkezésre áll.

Mivel a hazai statisztika közvetlenül nem publikált általános árindexet, célszerű volt a Nemzetközi Valutaalap által is alkalmazott implicit árindexet, azaz a nemzeti össztermék alapján számított GNP-deflátort is kiszámítani és felhasználni. Ezt a GNP realizált és összehasonlítható áras értékének hányadosaként lehet kiszámítani. Ennek reciprokaként állapítható meg az egységnyi pénz vásárlóerejének alakulása. A GNP-deflátor már közel áll az általános árindexhez, így alkalmas kiindulópont a valutaárfolyammal és az inflációval összefüggő álláspont kifejtéséhez.

Az előzőekre figyelemmel tudatosan az olvasóban Erős Gyula következetes felfogása az inflációnak az árszínvonal-változással történő mérésekor és hogy ez utóbbinak reciprokát tekinti a pénz képviselési értékének. Utal azonban arra is, hogy a pénz vásárlóereje, képviselési értéke – hosszabb idősort vizsgálva – nemcsak a kiszámítás módja, de a pénzügyi megszerezhető javak jelentős bővülése miatt is gyakran nem olyan mértékben csökken, mint ahogy azt az árindex emelkedése jelzi. Eredeti megjegyzése szerint az inflációnak nemcsak „dinamikája”, hanem „stílusa” is van, s ez utóbbi a mögöttes gazdasági színvonalától, a kínálati és választhatósági lehetőségektől, a pénztulajdonosok megtakarításainak ésszerű lekötési feltételeitől stb. is függ.

Ami a szerző által elemzett időszak történéseit illeti, az a Magyarországon kialakított aktív árfolyam-politikával összefüggő várakozások szempontjából fontos. Mivel az új gazdasági mechanizmus a korábban kialakult pénzügyi (költségvetési és monetáris) rendszert kevésbé módosította, ezért az 1970-es évtized első éveiben még azok a döntések hatottak a gazdasági növekedésre, a foglalkoztatásra, a termelékenységre, a költségekre, az árak stb. alakulására, amelyeket korábban hoztak. A külföldi források igénybevétele nem öltött rendkívüli jelleget 1973 végéig. Az árszínvonal kezdeti igen alacsony növekedési tendenciája pedig azt a képzetet keltette a pénzügyi kormányzatban, hogy a differenciált állami visszatérítési rendszer segítségével képesek a gazdaságot függetleníteni a nyugati világban tapasztalt inflációtól; irányítani és elfogadható mederbe terelni a belső árszínvonalat, s ezen keresztül az inflációs folyamatot. Ezt látszott igazolni, hogy 1978 végéig az általános árszínvonal évi legnagyobb mértékű emelkedése is az 5 százalékon belül maradt, holott időközben a világgazdasági folyamatokban és az áralakulásban korszakos változások következtek be.

Erős Gyula az előző történések figyelembevételével nyomatékosan hangsúlyozza, hogy az árak kialakításánál a tényleges belföldi ráfordításokból kell kiindulni ahhoz, hogy egyáltalán tudjuk, hogy mi mibe kerül, illetve milyen módon kell közelíteni a világpiaci árakhoz. Ez azonban akkor nem valósulhatott meg, mert a „ténylegesnek” ítélt ráfordítások „manipulált” importárakat tartalmaztak, így nem tették lehetővé a valóságos orientációt.

Az 1973. évi világpiaci árrobbanás olyan mértékű nyomást fejtett ki az importárakon keresztül, amelynek ki kellett volna azonnal kényszerítenie a belföldi árak és árarányok markáns módosulását vagy módosítását. Ehelyett növelték a külső hitelfelvételt, valuta-

felértékelést hajtottak végre, s nem történtek intézkedések a jelentős cserearányromlás ellensúlyozására stb. sem. Sőt, az újabb és újabb ártámogatásokkal csak késleltették a szükséges lépések megtételét.

A forintvaluta védelmének nevezett rendszer tehát az évtized közepére összeomlott, nyíltan be kellett ismerni az infláció tényét, sorozatos termelői árrendezéseket kellett végrehajtani. Mindez meglehetősen megnehezítette és bonyolulttá tette Erős Gyula számára a követendő aktív árfolyam-politikára vonatkozó javaslatának elfogadtatását és gyakorlatba való átültetését.

Ezek az elgondolások azonban ma is megszívlelendők. Így

- a különféle valuták forintárfolyamát állandóan karban kell tartani, még akkor is, ha esetleg sűrű módosításra van szükség, ami a vállalatok üzletpolitikáját megzavarhatja;

- az árfolyam nem képes korrigálni az elhibázott vállalati árképzésből adódó nem kívánatos hatásokat;

- az árfolyamtól nem várható specifikus védelem a külföldről indukált infláció ellen, esetleg némileg késleltetheti annak érvényesülését;

- helytelen követelmény az árfolyam-politikával szemben az, hogy a exporttevékenységénél nagyobb érdekeltséget biztosítson, mint a belföldi értékesítésnél; végül

- nem várható az árfolyam-politikától, hogy a belföldi termelési költségek magas szintje miatti versenyképtelenséget az árfolyam alulértékelésével ellensúlyozzák.

A hazai pénzügyi történelem egy szelete, mégpedig egy meglehetősen bonyolult szakasza elevenedik meg az Erős Gyula írásait összefoglaló tanulmánykötet ismételt elolvasásakor. A szerző kritikai elemzése, számos előremutató, azóta már megvalósult elgondolása és javaslata igazolja éleslátását, elméleti és gyakorlati felkészültségét. Örömmel és őszinte megbecsüléssel ajánlom minden érdeklődő számára.

Huszi Ernő

*A lap minden kedves Olvasójának
és Szerzőjének
eredményekben gazdag,
békés, boldog új évet kíván*

a Szerkesztőség